

Марта Гавришко

Кандидат історичних наук, молодший науковий співробітник Інституту українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, науковий співробітник Центру досліджень визвольного руху.

У статті висвітлено форми, методи, перебіг і результати інформаційно-пропагандистської кампанії ОУН в Європі та Америці, пов'язаної з відстоюванням прав української національної меншини у Речі Посполитій на початку 1930-х рр. Проаналізовано значення Ліги Націй у вирішенні польсько-українського конфлікту того часу.

Ключові слова: ОУН, ПУН, Ліга Націй, українське питання, Євген Коновалець, Євген Онацький.

Marta Havryshko

OUN activities in the international arena in the case «pacification» in Halychyna in 1930

The article deals with the forms, methods, progress and results of campaigns of OUN in Europe and USA related to upholding the rights of the Ukrainian minority in Poland in early 1930. The importance of the League of Nations in Polish-Ukrainian conflict of that time is analyzed.

Key words: OUN, PUN, League of Nations, Ukrainian question, Eugen Konovalets, Eugen Onatskyj.

ЗАХОДИ ОУН НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ У СПРАВІ «ПАЦИФІКАЦІЇ» В ГАЛИЧИНІ У 1930 р.

Національне питання, виражене у вільсонівському праві націй на самовизначення, стало одним з підставових принципів формування версальсько-вашингтонської міжнародної системи після закінчення Першої світової війни. Водночас через непослідовність втілення національного принципу при формуванні нових державних утворень на уламках імперій мільйони людей або опинились поза межами своїх країн, або ж були позбавлені права утворити власну національну державу. Все це виявилось зручним маніпулятивним інструментом в руках різних політичних сил та джерелом численних міжнаціональних конфліктів, що стали прологом нового воєнного протистояння у світі і набрали особливо драматичних форм під час Другої світової війни. До таких невирішених національних проблем належало й українське питання, увага до якого вкотре загострилась у зв'язку з проведенням польською владою карально-репресивної акції щодо українців Галичини у 1930 р. Останні, позбавлені суб'єктності на міжнародній арені, намагались використати весь арсенал доступних засобів з метою захисту своїх прав.

Попри існування комплексних спеціальних досліджень проблеми пацифікації¹, її історичного контексту², участі ОУН у саботажній кампанії³, яка послужила приводом до репресій, поза увагою

¹ Швагуляк М. «Пацифікація»: польська репресивна акція у Галичині 1930 р. і українська суспільність. — Львів: [б. в.], 1993 — 52 с.; Виздрік В. Політика колонізації та «пацифікації» Польщею західноукраїнських земель в 30-х рр. ХХ ст. // Держава та армія: [збірник наукових праць]. — Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2000. — С. 79—84; Скакун Р. «Пацифікація»: Польські репресії 1930 року в Галичині. — Львів: Вид-во Українського католицького університету, 2012. — 172 с.; Mazur G. Problem racyfikacji Małopolski Wschodniej w 1930 r. // *Zeszyty Historyczne*. — № 135. — 2001. — S. 3—39.

² Юрик Ю. Протистояння ОУН і польської держави (1929—1935 рр.) // *Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. / відп. ред. С. В. Кульчицький*. — Вип. 13. — К.: НАН України. Ін-т історії України, 2005. — С. 356—407; Chojnowski A. *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921—1939*. — Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1979. — 262 s.

³ Мірчук П. *Нарис історії ОУН. 1920—1930 роки*. — 2-е вид., доповн. — Львів, 2003. — 642 с.; Посівнич М. *Воєнно-політична діяльність ОУН в 1929—1939 роках*. — Львів: Афіша, 2010. — 368 с.; Wysocki R. *Organizacja Ukraińskich Nationalistów w Polsce w latach 1929—1939*. — Lublin, 2003. — 433 s.

більшості істориків залишається роль українських політичних сил в еміграції у вирішенні українсько-польського конфлікту початку 1930-х рр. за допомогою міжнародних важелів. У зв'язку з цим варто відзначити праці польського історика Анджея Земби, який дослідив заходи української еміграції в Канаді і Великій Британії, пов'язані з «паціфікацією»⁴. У дослідженні Романа Сироти також заторкнуто питання діяльності українського лобі в офіційному Лондоні в широкому контексті ставлення англійської суспільно-політичної думки до українського питання у міжвоєнний час⁵.

Метою цієї статті є висвітлити головні напрямки і форми діяльності українського націоналістичного руху за кордоном, пов'язаної з порушення Польщею прав української національної меншини у Галичині внаслідок проведення «паціфікації».

Кінець 1920-х рр. ознаменувався глибокою економічною і політичною кризою у Речі Посполитій. Вона призвела до посилення президентської вертикалі влади та зменшення ролі парламенту. Разом з тим наростало невдоволення українців колонізаційною політикою офіційної Варшави у Галичині та наступом на їхні політичні, економічні і культурні права. Яскравим виразом невдоволення українців стала так звана «саботажна акція», що полягала у підпалах польських маєтків, руйнуваннях комунікаційних ліній влітку—восени 1930 р. Усі акції М. Швагуляк поділяє на три типи: найменш чисельну групу становили підпали, здійснені самими польськими власниками задля одержання страхових компенсацій; другу частку являла собою невелика кількість організованих, але частіше стихійних акцій, здійснених селянами під впливом комуністичної пропаганди, третя частина саботажів була здійснена націоналістами⁶. На сьогодні в історіографії існує чимало версій щодо ролі в цій акції націоналістичного підпілля: від визнання

⁴ Zięba A. *Pacyfikacja Małopolski Wschodniej w 1930 roku i jej echo wśród emigracji ukraińskiej w Kanadzie* // *Przedwstulecie XIX i XX w.: studia historyczne ofiarowane prof. W. Felczakowi*. — Kraków 1993. — S. 78–92; Zięba A. *Lobbying dla Ukrainy w Europie międzywojennej. Ukraińskie Biuro Prasowe w Londynie oraz jego konkurencji polityczni (do roku 1932)*. — Kraków. Księgarnia Akademicka, 2010. — 790 s.

⁵ Сирота Р. *Британські ліберали, Роберт Вільям Сітон-Вотсон і «Нещаслива нація» (Дослідження з історії проукраїнського руху у Великій Британії в 1919–1939 роках)* // *Вісник Львівського університету. Серія історична* / [відп. ред. Р. Сирота]. — Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2003. — Вип. 38. — С. 293–368.

⁶ Швагуляк М. «Паціфікація»: польська репресивна акція у Галичині 1930 р... — С. 13.

ОУН головним ініціатором і організатором саботажів до ставлення до підпалів як таких, що були ініційовані Юнацтвом ОУН без погодження з ПУН. Так чи інакше, ОУН взяла на себе повну відповідальність за саботажну акцію у краї.

З метою приборкання українців у Галичині польська влада упродовж 19 вересня — кінця листопада 1930 р. провела масштабну карально-репресивну акцію — «пацифікацію» («умиротворення») із залученням великої кількості поліційних сил, військових частин 6-го корпусу війська польського та молодіжних організацій польських консерваторів (так зв. «стрільців»)⁷. Акція була спрямована на знищення українських культурно-освітніх осередків, господарських установ та зрив участі українських політичних сил у виборах до польського парламенту, призначених на 16 листопада 1930 р. Масового характеру набули арешти і ув'язнення провідних українських політичних діячів, зокрема представників найбільшої західноукраїнської партії — Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО). Такі дії польської влади свідчили не лише про авторитарні тенденції у суспільно-політичному житті країни, а й про грубе порушення Польщею усіх міжнародних зобов'язань щодо захисту прав української національної меншини, взятих 28 червня 1919 р. у зв'язку з підписанням так званого «Малого Версальського трактату». Зважаючи на це, українські політичні сили різних ідеологічних таборів вважали необхідним порушити цю справу на міжнародній арені. Велику активність у цих заходах виявили українські націоналісти. Вже у середині жовтня 1930 р. Провід українських націоналістів почав розробляти план масштабної протестаційної акції закордоном, в реалізації якого брали участь осередки ОУН у різних країнах.

На той час організаційна мережа ОУН за кордоном була представлена так званими теренами, які поділялись на держави, а ті своєю чергою — на відділи. Останніх було близько 20 на кінець 1929 р., до їхнього складу входило 500 осіб. Зокрема, у Чехословаччині — 250; у Франції — 150; в Болгарії — 30, в Німеччині — 14 членів⁸. В документах ОУН за серпень 1929 р. знаходимо інформацію

⁷ Скакун Р. «Пацифікація»: Польські репресії 1930 року в Галичині... — С. 55—57.

⁸ Кентій А. Збройний чин українських націоналістів. 1920—1956. Історико-архівні нариси. Т. 1. Від Української військової організації до Організації Українських Націоналістів. 1920—1942. — К., 2005. — С. 83.

про членів ОУН в різних європейських містах: у Данцігу — Андрій Федина, в Брюсселі — Дмитро Андрієвський, у Загребі — Г. Калюжний, в Люксембургу — О. Твардовський, у Парижі — Микола Капустянський, в Берліні — Ріко Ярій і Михайло Селешко, в Подебрадах — Микола Сціборський, у Празі — Осип Бойдуник⁹. Акція проти польського терору на західноукраїнських землях стала доброю нагодою перевірити організованість закордонних структур ОУН. У спеціальних об'їзниках за підписом організаційного референта М. Сціборського, призначених для секретарів держав, округ та провідників відділів ОУН на місцях наказано координувати протестаційні акції, спонукати різні емігрантські організації — культурні, політичні, економічні, а також окремих осіб, — надсилати телеграми з протестом до Ліги Націй, до урядів тих держав, де вони перебували, і регулярно звітувати про результати¹⁰. З метою реалізації цього завдання українські націоналісти за кордоном налагодили співпрацю з Організацією державного відродження України у США, Стрілецькою Громадою, Союзом українців-самостійників та Українським національним об'єднанням у Канаді, з Українським культурним об'єднанням у Болгарії, Українською національною радою в Бельгії, Українським клубом у Швейцарії, Українсько-Литовським товариством у Литві, Українською Громадою у Франції, Комітетом для національної пропаганди в Австрії, українською Громадою в Італії, Українською академічною громадою, Українським допомогивим комітетом в Німеччині тощо. Потенційним партнером ОУН в її діяльності на міжнародній арені у справі «пацифікації» були й різні українські політичні сили, як за кордоном, так і в Західній Україні. Однак історія взаємин між ними була доволі непростою. Зокрема, як зазначає дослідник О. Зайцев, після утворення ОУН на початку 1929 р. в її Проводі продовжували змагатися два підходи у ставленні до ДЦ УНР та українських партій: жорстка лінія В. Мартинця та М. Сціборського і поміркованіша — Д. Андрієвського. Перша полягала у різкому протиставленні ОУН іншим політичним групам, яких звинувачували в «угодовстві», полонофільстві і зрадництві. Інша група наполягала на об'єктивному розмаїтті

⁹ *Statni ustředni archive v Praze (dani — SUA). — Ruske a ukrajinske emigrantske spolky a organizace v CSR (dani — RUESO). — Karton 9. — Inv. č. 93. — L. 326.*

¹⁰ *SUA. — RUESO v CSR. — K. 10. — Inv. č. 93. — L. 677.*

українського політичного спектра¹¹. Погіршення взаємин ОУН з націонал-демократами в Галичині на початку 1930 р. полягало в тому, що на думку членів ПУН, УНДО, як «теж націоналістична» організація, була головною перешкодою для зростання ОУН у Галичині. Детонатором конфлікту між ОУН та українськими політичними силами стала «саботажна акція». Головні політичні партії Галичини — УНДО, Українська соціалістично-радикальна та Українська соціал-демократична — виступили зі спільною заявою, в якій засудили дії українського підпілля. Близькою до них була позиція уряду УНР. Попри широку пресову полеміку, шквал взаємних звинувачень, особисті контакти між ними продовжували зберігатись. Вони були необхідними для координації зусиль на міжнародній арені у справі захисту українських національних прав. З цього приводу Є. Коновалець в листі до Д. Андрієвського від 27 грудня 1930 р. заявляв, що ОУН не може без погодження з Українською Парламентською Репрезентацією «придприймати яких-небудь кроків або висилати яких-небудь заяв» до міжнародного співтовариства¹².

Представники ОУН стали організаторами і координаторами роботи так званих протестаційних комітетів, які об'єднували членів різних українських емігрантських організацій у різних країнах, в яких ОУН як організація не була представлена. Один із найбільших протестаційних комітетів діяв у Чехословаччині. Він був створений у жовтні 1930 р. для висловлення протесту проти антиукраїнського терору і мав назву Контактний комітет. До комітету увійшло понад 60 політичних, громадських і культурних організацій, що діяли в ЧСР, у т.ч. від ОУН у ЧСР та Академічної громади, де секретарем управи був член ОУН Микола Ніцкевич¹³. Для безпосередньої підготовки справи протесту обрано Центральний виконавчий комітет на чолі з Петром Макаренком, з яким Є. Коновалець

¹¹ Зайцев О. Ставлення ОУН до спроб українсько-польського порозуміння (1929—1934) // *Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. — 2012. — Вип. 5. — С. 60—61.

¹² Лист Є. Коновальця до Д. Андрієвського від 27 грудня 1930 р. // *Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів* / редкол. В. Верига та ін. Т. 2. Ч. 2. Листування Є. Коновальця з Д. Андрієвським; [упоряд.: Ю. Черченко, наук. ред. Н. Миронець]. — К.: Вид-во Олени Теліги, 2007. — С. 197.

¹³ Жив'юк А. Між ендеками й більшовиками: Микола Ніцкевич в українському націоналістичному русі 1920—1940-х рр. // *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. — 2010. — № 2 (35). — С. 223.

підтримував особистий зв'язок. В середовищі ОУН діяльність протестаційних комітетів розглядали не лише з точки зору ведення ефективної проукраїнської пропаганди за кордоном, а й як можливість об'єднання розрізаних українських угруповань, в якому націоналістам належала б ключова роль. Р. Ярий вважав, що усі зусилля Є. Коновальця у Лізі Націй переслідували мету збільшення його особистого авторитету та авторитету ОУН загалом серед української еміграції¹⁴. 19 січня 1931 р. в Женеві відбулася нарада представників протестаційних комітетів з дев'яти європейських країн (Німеччини, Бельгії, Швейцарії, Австрії, Болгарії, Італії, Франції, Литви, ЧСР, Данцігу)¹⁵. Тут були присутніми члени ОУН Володимир Мартинець, Д. Андрієвський, Макар Кушнір, Р. Ярий, Є. Онацький, О. Бойків¹⁶. Вирішено на основі існуючих протестаційних комітетів створити постійні комітети пропаганди в різних країнах світу, які мали б здійснювати підготовчу роботу до заснування об'єднаного центру для всіх українських емігрантських осередків в Європі¹⁷. Ідею такого об'єднання вдалося втілити у життя лише в січні 1932 р. шляхом утворення Європейського об'єднання українських організацій на чужині (ЄОУО). Генеральним секретарем організації став Д. Андрієвський.

Головні напрямки діяльності протестаційних комітетів Д. Андрієвський поділяв на пропагандистські та політичні: «Метою української пропаганди є ствердити перед чужинцями і довести їм факт існування України як нації, наявність всіх впливаючих з того факту висновків, як от культурна самостійність, політичні змагання і то на всіх українських землях. В той час як політика на міжнародньому терені, спираючись на відповідній пропаганді, має шукати практичного попертя та признання змагань українського народу, узгіднення його зі сторонніми чинниками»¹⁸. При чому Д. Андрієвський вважав, що «пацифікація» була лише приводом для широкомасштабної зовнішньополітичної акції ОУН на міжна-

¹⁴ Державний архів Івано-Франківської області (далі — ДАІФО). — Ф. 2. — Оп. 1. — Спр. 789. — Арк. 8.

¹⁵ SUA. — RUESO v ČSR. — K. 11. — Inv. č. 93. — L. 12.

¹⁶ Ibidem. — L. 211.

¹⁷ Мандрик М. Український націоналізм : становлення у міжвоєнну добу. — К.: Вид-во імені Олени Теліги, 2006. — С. 204.

¹⁸ SUA. — RUESO v ČSR. — K. 11. — Inv. č. 93. — L. 214.

родній арені, в ході якої вдалося б порушити перед міжнародною громадськістю українське питання у всій його складності. В цьому контексті важливу роль відіграло акцентування на необхідності створення самостійної держави на всіх українських етнічних землях. У зв'язку з цим Д. Андрієвський наголошував, що потрібно описувати не лише становище українців у Речі Посполитій, а й колоніальний характер політики большевицького режиму в Радянській Україні і стверджувати необхідність «чинної боротьби з ним»¹⁹.

Головними формами протестаційної діяльності українських організацій В. Мартинець вважав: 1) повідомлення в українській та іноземній пресі; 2) телеграми, меморіали; 3) віча; 4) брошури²⁰. Поряд з тим існував широкий арсенал неопублічних заходів, що полягали у налагодженні контактів з представниками різних політичних кіл в Європі.

У середовищі ОУН констатували відчутний брак інформації про українське питання за кордоном. Більшість повідомлень в іноземних ЗМІ базувались на інформації з польської та большевицької преси, яка хибувала упередженістю і необ'єктивністю. Відтак важливим напрямком діяльності ОУН за кордоном стала інформаційна кампанія в іноземній пресі. Для цього ПУН призначив М. Кушніра відповідальним за встановлення зв'язків з іноземними журналістами²¹. Ключову роль у цьому контексті відігравали тодішні інформаційно-пресові бюро ОУН у Берліні, Брюсселі, Женеві²². Своє пресове бюро та радіостанцію націоналісти мали у Литві²³, а також активно співпрацювали з українським пресовим центром, створеним Яковом Макогоном у Лондоні. Провідним у час акції ОУН на міжнародній арені у справі «пацифікації» стало женецьке бюро. Оскільки саме в Женеві відбувались найважливіші міжнародні форуми того часу, тут перебував штаб Ліги Націй. Сам Є. Коновалець переїхав у Женеву на постійне проживання у березні 1930 р. Женевське бюро видавало «Бюлетень української

¹⁹ SUA. — RUESO v ČSR. — K. 11. — Inv. č. 93. — L. 215.

²⁰ Ibidem. — L. 605.

²¹ Бойків О. Моя співпраця з Полковником // Життя і смерть полковника Коновальця. — Львів: Червона Калина, 1993. — С. 120.

²² ДАІФО. — Ф. 68. — Оп. 2. — Спр. 155. — Арк. 72.

²³ Там само. — Ф. 2. — Оп. 1. — Спр. 724. — Арк. 52.

інформації» французькою та англійською мовами²⁴. Перше число часопису з'явилося 11 листопада 1930 р. накладом 1000 примірників²⁵.

Уявлення про організацію роботи інформаційних центрів ОУН дає лист Д. Андрієвського до Є. Коновальця від 9 листопада 1930 р., в якому адресант інформує про те, що в Бюро у Брюсселі щотижня виходять комунікати в кількості 400 примірників з додченням одного аркушу документів (листів, пастирських листів тощо), які розсилаються до Женеви (50 штук), Рима (50 шт.), Парижа (100 шт.)²⁶. Пізніше у цьому бюро друкувались статті на міжнародні теми, меморандуми і відозви ОУН, які також розсилались за відповідними адресами. Видруковані в бюро інформаційні матеріали різними мовами ОУН надсилала до 18 редакцій українських видань за кордоном, а також іноземним ЗМІ²⁷. Серед заокеанських видань особливо активно ОУН співпрацювала з такими часописами як «Свобода» (США, Нью-Йорк), «Україна» (США, Чикаго), «Народне слово» (США, Пітсбург), «Америка» (США, Філадельфія), «Український голос» і «Українська стрілецька громада» (Канада, Вінніпег), «Україна» (Аргентина), «Український хлібороб» (Бразилія)²⁸.

Окрім масових розсилок друкованих матеріалів до іноземних ЗМІ, оунівці налагоджували контакти з представниками різних видань за кордоном, які вели рубрики подій у Центральній і Східній Європі. Зокрема, тісною була співпраця ОУН з французьким істориком і публіцистом, автором низки праць з історії України, який реферував українські справи у журналі «Ле Монде Слав» Рене Мартелем²⁹. ОУН підтримувала постійний контакт із журналістом «Манчестер Гардіан» Ф. А. Войгтом. Останній опублікував у

²⁴ Андрієвський Д. *Міжнародна акція ОУН // Організація Українських Націоналістів. 1929—1954: зб. статей у 25-ліття ОУН / обкл. й граф. оформ. Ю. Кульчицького. — [Париж]: Вид. Першої Укр. Друк. у Франції, 1955. — С. 146.*

²⁵ Бачина-Бачинський Є. *Євген Коновалець у Женеві. Витяг із щоденника // Коновалець та його доба. — Мюнхен: Видання фундації ім. Євгена Коновальця, 1974. — С. 709.*

²⁶ Лист Д. Андрієвського до Є. Коновальця від 9 листопада 1930 р. // *Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів...* — С. 171.

²⁷ *Протестна акція проти польського терору // Розбудова нації. — 1930. — Ч. 11—12. — С. 292.*

²⁸ *SUA. — RUESO v ČSR. — K. 11. — Inv. č. 93. — L. 263.*

²⁹ *Збірник документів і матеріалів...* — С. 167.

цьому часописі від 21 листопада 1930 р. статтю про «пацифікаційну» акцію, яка сколихнула англійське суспільство³⁰. Д. Андрієвський наприкінці 1930 р. налагодив співпрацю з редакціями кількох бельгійських часописів. У жовтні 1930 р. розлога стаття Є. Онацького «Зразки польської політики у Східній Галичині» була видрукована на шпальтах таких італійських часописів як «Іль Ляворо Фашиста», «Іль Попольо ді Трієте», «Л'ора»³¹. Часопис молодіжного крила фашистської партії Італії «Антиєвропа» друкував матеріали, надані ОУН, статті Д. Андрієвського та Є. Онацького. Також останній тісно співпрацював з головним редактором часопису «Іль Джорнале Д'італія» В. Гайдою, який часто друкував матеріали про польсько-українські відносини³².

Про зацікавлення світової преси подіями в Галичині свідчить той факт, що тільки до кінця 1930 р. опубліковано близько 413 лише німецькомовних статей на українську тематику у часописах Німеччини, Австрії, Швейцарії, Чехословаччини, Литви, Угорщини, Польщі, Туреччини, Румунії, Югославії, Канади³³. 18 листопада 1930 р. В. Мартинець писав Є. Онацькому: «штурмування нами поодиноких редакцій чеських, видавання бюлетенів, розмови з поодинокими діячами мали той наслідок, що вдалося нам пролізти до великої частини чеської преси і то найповажніших органів, і навіть дотеперішні до поляків дуже лояльно наставлені органи помістили ряд статей чи заміток у прихильному для нас дусі»³⁴.

Одночасно з цим представники ОУН постійно моніторили польські ЗМІ на предмет пропаганди, викривлення інформації та відвертої маніпуляції фактами щодо українського питання. Показовим у цьому контексті є стаття представника ОУН у Подєбрадах Н. Ніцкевича у провідній газеті українців Америки «Свобода». У ній автор проаналізував інформацію, наведену в кількох десятках польських

³⁰ Копія листа Є. Коновальця до Р. Ярого від 13 січня 1932 р., надіслана Д. Андрієвському // *Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів...* — С. 288.

³¹ Онацький Є. *У вічному місті. Записки українського журналіста. Рік 1930.* — Буенос-Айрес: Вид-во М. Денисюка, 1954. — Т. 1. — С. 244.

³² *Там само. Роки 1931—1932.* — Торонто: Новий Шлях, 1981. — Т. 2. — С. 97.

³³ *Хроніка. Протестна акція проти польського терору // Розбудова нації.* — 1930. — Ч. 11—12. — Листопад—грудень. — С. 292—315.

³⁴ Онацький Є. *У вічному місті. Записки українського журналіста. Рік 1930...* — С. 237.

часописів, виступи послів і міністра внутрішніх справ у Сеймі, опублікував численні факти з приводу технології проведення «паціфікації», а також навів статистику постраждалих від неї³⁵.

Важливу роль у підвищенні інформованості іноземців про українську проблему відігравали невеличкі брошури, які видавала ОУН. Зокрема, навесні 1931 р. у Празі побачила світ так звана «чорна книга» — збірник документів про польську акцію «умиротворення», надрукований різними мовами: німецькою, французькою, англійською, чеською і литовською³⁶. Відповідальним за підготовку до друку цієї брошури під назвою «На вічну ганьбу Польщі, твердині варварства в Європі» був тодішній референт пропаганди ПУН В. Мартинець³⁷. У брошурі містився опис «паціфікаційної» акції з усними свідченнями очевидців, жертв, лікарів, судові документи, інтерпеляції українських послів, звіти, описи іноземців про події в Україні, а також відомості про протестаційну акцію українців за кордоном.

Протестаційні комітети були також організаторами різноманітних масових заходів: віч, протестаційних акцій, маніфестацій. Наприклад, у вічі, організованому 6 грудня 1930 р. у Відні взяло участь 4 тис. осіб³⁸. Найбільш широко такі заходи відбувались у містах США і Канади. Це були марші (дефіляди) вулицями з українськими національними прапорами, транспарантами. Вінцем таких акцій було прийняття резолюцій та меморіалів, адресованих Лізі Націй, урядам Канади, США, Франції та інших країн. Наприклад, українська діаспора у Канаді надіслала близько 200 резолюцій до офіційної Оттави з вимогою виступити на захист українців, які живуть у Речі Посполитій. Як наслідок, влада Канади посприяла у передачі до Секретаріату Ліги Націй двох петицій від української діаспори з протестом проти польського терору³⁹. З території США до Ліги Націй загалом вислано 400 різноманітних звернень у справі «паціфікації»⁴⁰.

³⁵ Ніцкевич М. *Польська санаційна преса, урядові та політичні чинники про паціфікацію на Західній Україні // Свобода. — 1931. — Ч. 54. — 7 березня.*

³⁶ Мірчук П. *Нарис історії ОУН. 1920–1930 роки... — С. 255.*

³⁷ SUA. — RUESO v ČSR. — K. 11. — Inv. č. 93. — L. 56.

³⁸ *Ibidem.* — L. 214.

³⁹ Скакун Р. *«Паціфікація»: Польські репресії 1930 року в Галичині... — С. 138.*

⁴⁰ *За океаном // Діло. — 1931. — Ч. 34. — 15 лютого.*

Важливим важелем протестаційної акції були різноманітні петиції і звернення до міжнародних організацій, урядів різних країн. Однією з перших відозв націоналістів, яку члени ОУН поширювали за кордоном з метою ознайомлення міжнародної громадськості з ситуацією у Західній Україні, була відозва Команди УВО, видана у листопаді 1930 р. чотирма мовами (англійською, французькою, німецькою, італійською), в якій стверджено, що українські землі передані польській владі всупереч волі українського народу, тому західні країни несуть відповідальність за теперішнє становище української національної меншини в Західній Україні. Також наголошено, що «розв'язка східньо-європейської проблеми без узгляднення національних змагань українців стріне завжди чинний спротив українського народу, а зокрема українських активістів, що будуть боротися до останньої краплі крові за самостійність і соборність України»⁴¹. Головним автором тексту цієї брошури за дорученням Є. Коновальця був М. Сціборський. Його редагували і неодноразово обговорювали Є. Коновалець, В. Мартинець, Є. Онацький, О. Бойків, М. Кушнір⁴². Врешті проект документа був схвалений на нараді ПУН 19 жовтня 1930 р. у Женеві⁴³. Робота над текстом спровокувала серйозну внутрішню дискусію в ПУН стосовно основних напрямків і методів діяльності націоналістичного підпілля, в тому числі щодо співіснування УВО та ОУН. Зокрема, Д. Андрієвський висловлював застереження щодо тези про те, що ПУН вважає саботажні акції «неминучими і доцільними». Він не погоджувався з думкою, що ОУН має взяти на себе відповідальність за саботажні акції підпілля в Галичині, які називав «жакерією», побоюючись, що це викличе негативну реакцію у європейських політичних колах⁴⁴. Натомість голова ПУН, відповідаючи йому, наголосив, що сам доволі критично ставиться до останнього періоду діяльності УВО, однак вважає ці дії загалом доцільними: «коли б не діяльність Спілки, то не було б теж

⁴¹ Хроніка. Протестна акція проти польського терору. Розбудова нації. — 1931. — Ч. 1—2. — Січень—лютий. — С. 49.

⁴² Лист Є. Коновальця до Д. Андрієвського від 24 листопада 1930 р. // Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів... — С. 180.

⁴³ Лист Д. Андрієвського до Є. Коновальця від 30 листопада 1930 р. // Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів... — С. 187.

⁴⁴ Там само. — С. 177.

цієї активізації українського питання за кордоном, яке ми зараз всі реєструємо»⁴⁵.

21 грудня 1930 р. ПУН надіслав ноти у справі становища українців в Галичині, меморандуми про східноєвропейські справи і супровідні листи з різними матеріалами до міністерств закордонних справ 27 держав: Австрії, Бельгії, Великобританії, Болгарії, Іспанії, Естонії, Фінляндії, Греції, Угорщини, Італії, Японії, Латвії, Литви, Голландії, Румунії, Швейцарії, Швеції, Чехословаччини, Югославії, Канади, США, Єгипту, Туреччини, Аргентини, Ірландії, Ватикану⁴⁶. У цих матеріалах Провід ОУН описував становище української національної меншини у Польщі, порушення останньою міжнародних зобов'язань щодо українців, зокрема, внаслідок проведення «пацифікації»; вимагав розслідувати наведені факти у спеціальній комісії, а також зобов'язати польський уряд відшкодувати українцям завдані збитки. Разом з тим у документах підкреслювалася важливість української проблеми як ключового питання на Сході Європи і необхідність створення сильної української держави, що відповідатиме інтересам Заходу.

27 жовтня 1930 р. Є. Онацький від свого імені як колишнього секретаря Української Центральної Ради вислав телеграму-звернення на адресу папи Пія XI, а також передав її з супровідними матеріалами головному редакторові друкованого офіціозу Святого Престолу «Обсерваторе Романо» графу Делля Торе⁴⁷. У зверненні висловлювалось прохання втрутитись у ситуацію з переслідуванням поляками українського греко-католицького населення у Галичині⁴⁸. Свою діяльність у Ватикані Є. Онацький координував із о. Левом Глинкою, який вчився тоді у Папському Григоріанському університеті в Римі. Зокрема, Глинка переслав Є. Онацькому фото і матеріали, які стосувались побитих греко-католицьких священників із Західної України, перекладені ним на італійську мову⁴⁹. Реагуючи на тривожні сигнали від української сторони,

⁴⁵ Лист Є. Коновальця до Д. Андрієвського від 19 листопада 1930 р. // *Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів...* — С. 181.

⁴⁶ *Провід Українських Націоналістів. Звідолення. Ч. 1. // Розбудова нації.* — 1931. — Ч. 1–2. — Січень—лютий. — С. 28.

⁴⁷ Онацький Є. У вічному місті. *Записки українського журналіста. Рік 1930...* — С. 208.

⁴⁸ *Там само.* — С. 210.

⁴⁹ *SUA. — RUESO v ČSR.* — К. 10. — Inv. č. 93. — L. 526.

Апостольський престол звернувся до офіційної Варшави з вимогою пояснення репресій щодо духовенства Галичини, що свідчило про порушення статей 2, 20 та 22 конкордату, укладеного між Ватиканом і Другою Річчю Посполитою у 1925 р.⁵⁰

Головною метою широкомасштабної протестаційної акції ООН у той час було добитись винесення українського питання на засідання чергової Асамблеї Ліги Націй, що мало відбутись у січні 1931 р. Саме ця організація мала найбільші важелі впливу у вирішенні подібних до польсько-українського конфліктів. Член Проводу ООН М. Кушнір, гостро критикуючи неефективність Ліги Націй та її нездатність вповні виконувати одну з найважливіших своїх функцій, що стосувалась захисту прав національних меншин у Європі, акцентував на тому, що ця обставина не повинна була розхолоджувати Організацію. Він наголошував: «Шляхом одповідно поставленої інформаційної служби й пропаганди треба постійно ознайомлювати провідні чинники Ліги з українською справою»⁵¹.

Головним способом добитись включення українського питання до порядку денного Ліги Націй, згідно з офіційними процедурами, було надіслання меморандумів, протестів, звернень до її Секретаріату від різних офіційних інституцій. Тому важливим об'єктом української пропаганди стали міжнародні організації різного характеру, які потенційно могли звернутись до Ліги Націй в українській справі. Представники ООН намагались нав'язати особисті контакти з членами цих організацій і таким чином добитись від них підтримки українських національних прагнень. Зокрема, дружина Є. Коновальця Ольга та громадська діячка, перекладачка, публіцистка Ганна Чикаленко-Келлер звернулись до керівництва міжнародної жіночої Ліги миру і свободи з проханням порушити українське питання від імені Ліги перед Лігою Націй⁵². За особливим дорученням Є. Коновальця його особистий секретар О. Бойків налагодив контакти з членкинею Ліги, впливовою англійською парламентаркою від Лейбористської партії Мері Шіпшенкс. Під час особистих зустрічей,

⁵⁰ ДАІФО. — Ф. 2. — Оп. 1. — Спр. 733. — Арк. 46.

⁵¹ Дніпрянский Б. Ліга Націй та Україна // Розбудова нації. — 1930. — Ч. 3—4. — Березень—квітень. — С. 91.

⁵² SUA. — RUESO v ĆSR. — К. 11. — Inv. č. 93. — L. 196.

як згадував О. Бойків, міс Шіпшенкс цікавилась історією українського народу, розпитувала, «які права мали українці в Австро-Угорській монархії і чи Польща прибільшила, а чи применшила ті права»⁵³. У листопаді 1930 р. М. Шіпшенкс разом зі своєю колегою по Лізі австрійкою Гелен Оппенгаймер вирушили до Галичини з метою ознайомлення з реальною ситуацією з правами української національної меншини. Є. Коновалець у листі до В. Мартинця від 8 листопада 1930 р. наполягав, аби крайовий комендант УВО Богдан Гнатович-‘Лісовик’ попередив про їхній приїзд активних учасниць українського жіночого руху, громадських і політичних діячок Олену Шепарович і Мімену Рудницьку, чії контакти Є. Коновалець надав Шіпшенкс⁵⁴. За результатами своєї поїздки М. Шіпшенкс опублікувала резонансну статтю у «Манчестер Гардіан», яка викликала гостру дискусію у Королівському інституті міжнародних відносин у Великобританії.

Паралельно з тим українські націоналісти встановили контакт з організацією Міжнародної опіки над дітьми⁵⁵ та Міжнародним Комітетом Червоного хреста (МКЧХ). Відповідальним за це призначили О. Бойківа. Він періодично зустрічався з секретарем МКЧХ Брауном. Під час однієї з таких зустрічей 15 листопада 1930 р. О. Бойків передав йому пастирське послання за підписами митрополита Андрея Шептицького та інших греко-католицьких єпископів від 30 жовтня 1930 р. із засудженням «пацифікації», яке в ОУН переклали на французьку мову, а також деякі фотоматеріали з підтвердженням злочинів польської влади⁵⁶.

Ще однією впливовою міжнародною організацією того часу, яка могла вплинути на вирішення української проблеми була Унія товариств Ліги Націй, створена у січні 1919 р. з різних організацій, які співпрацювали з Лігою Націй. Ліонська конференція 1924 р. остаточно припинила членство Західноукраїнського товариства Ліги Націй в Унії⁵⁷. Попри це українці намагались збері-

⁵³ Бойків О. *Моя співпраця з Полковником...* — С. 123.

⁵⁴ SUA. — RUESO v ČSR. — K. 11. — Inv. č. 93. — L. 177.

⁵⁵ *Ibidem.* — L. 193.

⁵⁶ *Ibidem.* — L. 501.

⁵⁷ Соляр І. *Зовнішні орієнтації національно-державницьких партій Західної України (1923–1939): монографія.* — Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2011. — С. 280.

гати зв'язок з цією інституцією на рівні особистих контактів з її представниками. 13—15 жовтня 1930 р. Унія проводила засідання у Данцигу. У виступі на засіданні комісії у справах національних меншин представниця Голландії Бакер ван Боссе порушила питання про «пацифікацію» і пов'язану з цим ситуацію в Галичині, закликаючи учасників форуму дослідити всі обставини цієї справи⁵⁸. Націоналісти вирішили скористатись таким зацікавленням українським питанням і 19 грудня 1930 р. Д. Андрієвський надіслав листа Головному секретареві Унії з матеріалами щодо «пацифікації», який своєю чергою пообіцяв передати їх в Комітет Сходу Європи⁵⁹. Д. Андрієвський високо оцінював перспективи співпраці з Унією, вважаючи її авторитетною міжнародною установою. З іншого ж боку важливість такої співпраці з Унією він обґрунтовував необхідністю протистояти тодішнім політичним суперникам ОУН: «насамперед дамо відчутти УНР, що вони не є безконтрольними на міжнародному терені і мусять рахуватися з націоналістами. Далі ми можемо запобігти викривленню, звуженню української справи, чого доводиться чекати від УНР. Ми дамо зрозуміти і полякам, що годі нас оббріхувати і експлуатувати, як то вони звикли робити з Шульгіном. Досі ціла справа вивчення проблеми Сходу Європи в Унії йшла під їх проводом. З тим треба боротись»⁶⁰. На початку лютого 1931 р. Д. Андрієвський передав секретареві Унії Петицію Української Парламентської Репрезентації (УПР), дві петиції М. Рудницької, а також петицію англійських парламентарів у справі «пацифікації», надісланих до Ліги Націй, звіт Союзу українських кооперативів в Галичині з описом економічних наслідків пацифікації, свідчення українських галицьких політиків, зокрема, Степан Біляка, Володимира Когута, Володимира Кохана, Дмитра Паліїва, Володимира Целевича та інших, які після арештів 1930 р. відбували ув'язнення у тюрмі в Бересті⁶¹. Всі матеріали перекладе-

⁵⁸ *Справа відомих подій у Сх. Галичині на Міжнародному Конгресі Прихильників Ліги Націй // Діло. — 1930. — Ч. 235. — 22 жовтня.*

⁵⁹ *Лист Д. Андрієвського до Є. Коновальця від 25 грудня 1930 р. // Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів... — С. 193.*

⁶⁰ *Лист Д. Андрієвського до Є. Коновальця від 25 грудня 1930 р. // Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів... — С. 194.*

⁶¹ *Лист Є. Коновальця до Д. Андрієвського від 7 лютого 1931 р. // Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів... — С. 205.*

но французькою мовою. Також Д. Андрієвський передав спеціальну ноту бельгійській делегації Унії з надією на сприяння⁶². Після обговорення українського питання на черговому засіданні Комісії національних меншин Унії, що відбувалось 14–16 лютого 1931 р. у Брюсселі, вирішено створити спеціальну підкомісію, завданням якої стала підготовка звіту щодо «пацифікації». До її складу увійшли українці Олександр Шульгин, Станіслав Стронський та заступниця голови Комісії національних меншин голландка Бакер ван Боссе⁶³. Остання була призначена відповідальною за підготовку доповіді з українського питання. Тому Д. Андрієвський налагодив з нею тісні контакти і вів активне листування⁶⁴. Разом з тим українці не полишали спроби відновлення українського філіалу Унії товариств для Ліги Націй у Львові. Чергова спроба закінчилась невдачею у серпні 1931 р., коли польська влада відмовилась реєструвати це товариство, мотивуючи свою заборону неправильним оформленням проекту статуту, який нібито суперечив польському законодавству⁶⁵. Відомості про цей інцидент М. Рудницька просила Є. Коновальця передати безпосередньо голові Унії⁶⁶, з яким той підтримував контакти.

З понад 700 інтервенцій (звернень, листів, телеграм, резолюцій, інформацій, петицій), які надійшли у Лігу Націй у справі «пацифікації»⁶⁷, прийнятими до розгляду були лише кілька. Однією з перших серед прийнятих була петиція української діаспори з м. Омекур у Франції від 17 жовтня 1930 р. Вплив українських націоналістів, які мали осередок в цьому місті, на змістове наповнення петиції проявився в тому, що велика частина документа була присвячена опису обставин загибелі від рук польської поліції 30 вересня 1930 р. крайового провідника УВО Юліана Головінського⁶⁸.

⁶² Лист Д. Андрієвського до Є. Коновальця від 18 лютого 1931 р. // *Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів...* — С. 208.

⁶³ SUA. — RUESO. — К. 11. — Інв. č. 93. — Л. 71.

⁶⁴ Лист Д. Андрієвського до Є. Коновальця від 5 лютого 1931 р. // *Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів...* — С. 203.

⁶⁵ З документів часу // *Діло*. — 1931. — Ч. 182. — 15 серпня.

⁶⁶ Лист Є. Коновальця до Д. Андрієвського від 22 серпня 1931 р. // *Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів...* — С. 252.

⁶⁷ *Українські петиції до Ліги Націй* // *Діло*. — 1931. — Ч. 34. — 15 лютого.

⁶⁸ ДАІФО. — Ф. 2. — Оп. 1. — Спр. 724. — Арк. 91.

Серед прийнятих до розгляду українських звернень до Ліги Націй був меморандум, схвалений Центральним виконавчим комітетом у ЧСР в січні 1931 р.⁶⁹. Текст меморандуму підготував у Женеві особистий секретар голови ПУН О. Бойків, переклад на французьку здійснила Г. Келлер-Чикаленко. Меморандум видруковано у 220 примірниках, до нього також додали 20 фотографій та книгу про пацифікацію, видану в ЧСР⁷⁰. Усі видатки покрити Є. Коновалець. У меморандумі містилась вимога скасувати рішення Ради амбасадорів від 15 березня 1923 р. і дати західним українцям «новий політичний устрій», який відповідатиме їхнім прагненням. Також містилась вимога утворити тимчасову слідчу комісію, вимагати від Польщі відшкодування всіх збитків, а також забезпечити представництво українців у всіх комісіях і нарадах Ліги Націй, на яких розглядатиметься українська справа⁷¹. Вимога ревізії повоєнного статусу Галичини стала головним лейтмотивом цієї петиції і водночас тим, що найбільше відрізняло її від петицій, поданих українськими політиками Галичини, які наполягали лише на дотриманні Польщею своїх зобов'язань згідно з «Трактатом про меншини». Для того аби обґрунтувати неправомірність перебування українських земель у складі Речі Посполитої, ОУН замовила експертний висновок з цього питання у професора Гентського університету ван Овербека⁷². Разом з тим, Провід ОУН за посередництвом Андрія Федина-‘Сака’ брав участь у формуванні «м'яких» текстів петицій, які подали до Ліги Націй М. Рудницька та УПР за підписом 17 українських послів і сенаторів⁷³.

Попри намагання Польщі уникнути винесення справи пацифікації на міжнародне обговорення Ліги Націй остання таки звернула увагу на проблему української національної меншини у Польщі, яка з 1923 р. багатьом міжнародним політикам здавалась ефемерною і не вартою уваги. 19 січня 1931 р. на 11-й сесії Асамблеї Ліги Націй вирішено утворити Комітет Трьох (постійно засідав у Лон-

⁶⁹ Мандрик М. *Український націоналізм: становлення у міжвоєнну добу...* — С. 153.

⁷⁰ *SUA. — RUESO v ČSR. — K. 11. — Inv. č. 93. — L. 424.*

⁷¹ *Ibidem. — L. 399.*

⁷² Андрієвський Д. *Міжнародна акція ОУН // Організація Українських Націоналістів. 1929—1954: зб. статей у 25-ліття ОУН. — [Париж]: Вид. Першої Укр. Друк. у Франції, 1955. — С. 146.*

⁷³ *SUA. — RUESO v ČSR. — K. 11. — Inv. č. 93. — L. 92.*

доні) з представників Норвегії (Юхан Мовінкель), Італії (Массімо Пілотті) та Великобританії (Артур Гендерсон, який одночасно був головою Ради Ліги Націй)⁷⁴. В середовищі ОУН утворення цього комітету сприйняли з великою надією. «Можна сподіватись, — вважав Є. Онацький, — що висліди праць цього Комітету Трьох дадуть можливість Лізі Націй, яка стала, нарешті, на шлях охорони меншин, зупинитися над українською справою на травневій сесії»⁷⁵.

ОУН намагалась налагодити контакти з членами Комітету Трьох. Велику надію в націоналістичних колах покладали на італійську сторону, оскільки вважали, що ревізійні настрої політичного керівництва Італії можуть сприяти актуалізації української справи. Пошуком та налагодженням контактів з італійським політикумом займався Є. Онацький, який викладав українську мову на факультеті східних народів Римського університету, брав активну участь у міжнародних форумах, громадських слуханнях, в численних бесідах з італійськими політиками, журналістами та науковцями⁷⁶. Зокрема, ще 29 жовтня 1930 р. Є. Онацький писав Є. Коновальцеві: «Нарешті можемо відсвяткувати перемогу бодай на одному фронті... Муссоліні — з нами»⁷⁷. Оптимізм адресанта пов'язувався із заявою дуче, яку він зробив напередодні про «експорт» фашизму на Схід та інтереси Італії у Східній Європі. З метою підтвердження своїх оптимістичних прогнозів Є. Онацький постійно шукав контактів з вищими партійними і політичними колами Італії. Зокрема, протягом лютого—березня 1931 р. мав зустрічі з італійським представником у Комітеті Трьох М. Пілотті, високопоставленим італійським чиновником маркізом Діяною, членом Вищої Фашистської ради, головою римської Трибуни Форжесом Деванцаті, директором Департаменту Східної Європи у МЗС Італії Питталесом, міністром корпорацій Джузеппе Боттаї. У розмовах з ними українець просив, аби Італія вимагала від Польщі дотримання міжнародних зобов'язань щодо за-

⁷⁴ *SUA. — RUESO v ČSR. — K. 11. — Inv. č. 93. — L. 331; Олесницький Я. Женева. Вражіння очевидця // Діло. — 1931. — Ч. 23. — 1 лютого.*

⁷⁵ *Онацький Є. На міжнародні теми // Розбудова нації. — 1931. — Ч. 1—2. — С. 52.*

⁷⁶ *Пехів В. Італійський вектор зовнішньої політики ОУН [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://194.44.242.244/portal/natural/VNULP/Armia/2008_612/23.pdf.*

⁷⁷ *SUA. — RUESO v ČSR. — K. 10. — Inv. č. 93. — L. 575.*

хідноукраїнських земель, взятих нею у 1923 р. Поза тим не виключав можливості позбавлення Польщі мандату на управління українськими територіями і делегування цього права «одній з Великих Держав», наприклад, Італії, яка мала свої інтереси у Центральній і Східній Європі⁷⁸. Усі італійські співрозмовники Є. Онацького, на його думку, виражали велике зацікавлення становищем українців, просили постійно надсилати інформаційні матеріали, однак вважали цю проблему «складною для вирішення»⁷⁹. У зв'язку з активними заходами Є. Онацького О. Бойків писав йому 30 листопада 1930 р., що ОУН має чітко висловлюватись проти «польсько-більшевицького імперіалізму», але робити однозначні ставки на ревізіоністський чи протилежний йому табір є небезпечним: «треба писати так, щоб ні французи, ні англійці не зробили висновку, що ми не бажаємо з ними рахуватись, що ми йдемо назустріч Німеччині або Італії»⁸⁰. Подібну думку висловив і Д. Андрієвський, наголошуючи, що основним аргументом українців було недотримання Польщею міжнародних договорів, тому питання ревізіонізму з боку ОУН не слід порушувати, особливо зважаючи на відсутність з італійського боку яких-небудь гарантій⁸¹.

ОУН докладала значних зусиль для організації численних публічних заходів, конференцій з українського питання за участю політиків, журналістів і громадських діячів з різних країн. Один таких заходів був проведений 20 січня 1931 р. у Женеві в будинку Міжнародної Ліги миру і свободи. Серед впливових доповідачів виділялись М. Шіпшенкс та Евальд Амменде, секретар Конгресу Національних меншин, який наголосив, що українці будуть лояльними до польської влади за умови виконання нею всіх зобов'язань⁸². Після офіційної частини Є. Коновалець влаштував спеціальний прийом для 80 учасників заходу⁸³.

⁷⁸ SUA. — RUESO v ČSR. — K. 11. — Inv. č. 93. — L. 72.

⁷⁹ Онацький Є. У вічному місті. Записки українського журналіста. Роки 1931—1932... — С. 36.

⁸⁰ Онацький Є. У вічному місті. Записки українського журналіста. Рік 1930... — С. 256.

⁸¹ Лист Д. Андрієвського до Є. Коновальця від 22 лютого 1931 р. // Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів... — С. 211.

⁸² Онацький Є. У вічному місті. Записки українського журналіста. Роки 1931—1932... — С. 24.

⁸³ Бачина-Бачинський Є. Щоденник з Женеви // Життя і смерть полковника Коновальця. — Львів: Червона Калина, 1993. — С. 138.

Суттєвою перешкодою у позитивному вирішенні українського питання в рамках Ліги Націй, на думку ОУН, були спроби діалогу між українцями та поляками у Західній Україні, розпочаті у лютому 1931 р. З цього приводу Д. Андрієвський писав Є. Коновальцеві 5 лютого 1931 р.: «Для мене не підлягає сумніву, що вони [поляки — М.Г.] всіма силами і то під натиском французів, старатимуться залагодити справу погромів у себе вдома, вирвати якусь угоду від наших послів і коли не цілковито не допустити справи на обговорення в Женеві, то в кожному разі вибити з рук українців зброю»⁸⁴.

ОУН пропонувала легальним політичним партіям в Галичині займати вичікувальну позицію, підкріплену посиленням закордонної протипольської акції.

21—22 травня 1931 р. на засіданні Комітету Трьох розглядались лише документи, надані польською стороною. Як наслідок 23 травня оприлюднено комюніке, в якому підкреслювалося, що найкращим способом вирішення проблеми було б внутрішнє порозуміння між українцями і поляками. Тому розгляд цього питання вирішили перенести на пізніший час⁸⁵. У «поясненні» до цього комюнікату ПУН наголошував, що апелювання до потреби порозуміння українців і поляків у цьому документі не враховує позицію УПР про примарність шансів на таке порозуміння⁸⁶. Разом з тим, Є. Коновалець без песимізму сприйняв головні формулювання в оприлюдненому комюніке, називаючи їх «неостаточними», тому вважав за необхідне продовжити пропаганду українського питання на міжнародній арені⁸⁷. Також наголошував, що в комюнікаті йдеться не про «пацифікацію», а про українську проблему загалом, що можна вважати позитивним сигналом українцям, чиї національні прагнення були почутими. Позитивним було також продовження роботи Комітету Трьох, — наголошував голова ПУН⁸⁸.

⁸⁴ Лист Д. Андрієвського до Є. Коновальця від 5 лютого 1931 р. // *Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів...* — С. 203.

⁸⁵ *SUA. — RUESO v ČSR.* — К. 11. — Inv. č. 93. — L. 16.

⁸⁶ *Онацький Є. У вічному місті. Записки українського журналіста. Роки 1931—1932...* — С. 107.

⁸⁷ Лист Є. Коновальця до Д. Андрієвського від 27 травня 1931 р. // *Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів...* — С. 240.

⁸⁸ *Онацький Є. У вічному місті. Записки українського журналіста. Роки 1931—1932...* — С. 107.

Погоджувався з такою оцінкою і Є. Онацький, який вважав, що через підписання австро-німецької угоди та підготовку чергової конференції з роззброєння напередодні травневої сесії Ліги Націй склалась вельми несприятлива для обговорення українського питання міжнародна кон'юнктура. Є. Онацький наголошував, що на кількох таємних засіданнях Ради Ліги англійський та італійський міністри закордонних справ стояли на твердій позиції вирішити українську справу в Польщі, яка, на їхню думку, становила загрозу європейському миру⁸⁹. Таке переконання Є. Онацького частково сформувалось в результаті його розмови з представником Італії в Комітеті Трьох М. Пілотті; про це він повідомив Є. Коновальця 5 червня 1931 р. Пілотті роз'яснював, що Комітет Трьох чекатиме на результати польсько-українських переговорів. Разом з тим радив українцям посилити свою аргументацію і надати комісії більше матеріалів⁹⁰. Подібні думки озвучив Є. Онацькому представник МЗС Італії Пигталес під час особистої зустрічі⁹¹. Певну надію на сприяння італійського представництва у позитивному вирішенні українського питання породжували не лише слова підтримки з боку впливових італійських чиновників, висловлені у приватних розмовах, а й публікації офіційних ЗМІ. Зокрема, 15 травня 1931 р. в часописі, близькому до італійського МЗС, «Іль Джорнале Д'італія», з'явилась стаття «Панорами Женевських засідань. Національні і мілітарні проблеми», в якій містилась згадка про розгляд справи «пацифікації» у Лізі Націй і висловлювалась думка про те, що Італія однозначно домагатиметься дотримання міжнародних договорів при вирішенні справ національних меншин у Східній Європі⁹². Також 15 травня 1931 р. Б. Муссоліні, перебуваючи у Женеві на сесії Ліги Націй, виступив з рішучою вимогою до уряду Польщі щодо дотримання прийнятих нею зобов'язань, які стосувалися української меншини. Того ж дня Є. Онацький надіслав листа Є. Коновальцеві, в якому оцінив виступ італійського лідера як великий успіх української націоналістичної дипломатії.

⁸⁹ Онацький Є. *На міжнародні теми // Розбудова нації*. — 1931. — Ч. 5—6. — С. 149.

⁹⁰ *SUA. — RUESO v ČSR. — K. 11. — Inv. č. 93. — L. 42.*

⁹¹ *Ibidem. — L. 52.*

⁹² Онацький Є. *За виконання меншостевих договорів // Діло*. — 1931. — Ч. 114. — 26 травня; Онацький Є. *У вічному місті. Записки українського журналіста. Роки 1931—1932... — С. 82.*

На початку 1932 р. відбулася урочиста акція обміну прапорами між урядом Італії і представниками ОУН. У цей же час Є. Онацький мав зустріч із директором відділу Східної Європи у Міністерстві закордонних справ Італії П'єтро Квароні⁹³.

Паралельно ОУН зробила спробу інтенсифікувати контакти з британськими політичними колами, які виявляли прихильність до української справи. З цією метою М. Рудницька вирушила до Лондона, попередньо узгодивши основні тези своїх виступів з Є. Коновальцем і Д. Андрієвським. У листі до Є. Онацького від 3 червня 1931 р. М. Рудницька ділилась враженнями про ряд зустрічей з англійськими політиками і журналістами, зокрема з міс Будман — секретарем Унії демократичного контролю, що в січні 1931 р. організувала петицію на захист українського населення, яку підписали 65 депутатів британського парламенту та окремі представники Ліберальної та Лейбористської партій, до Ліги Націй з проханням втрутитись у ситуацію, що склалась з правами української національної меншини у Польщі⁹⁴. Також повідомляла про виголошені нею доповіді на українську тематику в Палаті Громад та Інституті Закордонних справ Великої Британії⁹⁵.

Попри тривалий розгляд українського питання у Лізі Націй в середовищі ОУН дедалі більше наростало переконання, що вона не зможе стати ефективним інструментом вирішення справи «паціфікації», про що відверто говорили у дипломатичних колах Італії та Великобританії. З цього приводу Є. Коновалець писав Є. Онацькому 5 червня 1931 р., що головним завданням ОУН є «підготовка широких мас до національної революції», тому «з тієї точки погляду ми теж не можемо кермувати акцією перед Союзом Народів і брати за неї відповідальність. А тільки по змозі наших сил її попірати, при чому ведення її мусять перебрати на себе інші угруповання»⁹⁶. В цьому контексті варто розглядати і допомогу ОУН в підготовці чергової петиції УПР до Ліги Націй,

⁹³ Лист Є. Коновальця до Д. Андрієвського від 25 лютого 1933 р. // *Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів...* — С. 349.

⁹⁴ Сирота Р. *Британські ліберали, Роберт Вільям Сітон-Вотсон і «Нещаслива нація»...* — С. 307.

⁹⁵ SUA. — RUESO. — К. 11. — Inv. č. 93. — L. 42.

⁹⁶ Онацький Є. *У вічному місті. Записки українського журналіста. Роки 1931–1932...* — С. 129.

поданої у липні 1931 р. Її текст готували в основному Д. Андрієвський і М. Рудницька. Цю ж петицію у формі резолюції УПР, прийнятої на її засіданні 2 липня, ПУН переклав різними мовами і надіслав низці європейських політиків, зокрема, англійських та італійських⁹⁷.

18 вересня 1931 р. відбулось засідання Комітету Трьох під головуванням англійського представника Роберта Сесіля, який змінив на цій посаді А. Гендерсона. На ньому вирішено перенести розгляд українського питання на січневу сесію Ліги Націй. Наступного дня, 19 вересня, Рада Ліги Націй затвердила це рішення⁹⁸.

Ще однією спробою українців вплинути на рішення Ліги Націй у справі «пацифікації» в рамках міжнародного форуму можна вважати виступи українських представників на 7-му Конгресі національних меншин, що відбувався 29—31 серпня 1931 р. у Женеві. Українську сторону тут представляли М. Рудницька і Zenon Пеленський, які наголошували на необхідності захистити українську національну меншину за допомогою Ліги Націй⁹⁹. Позицію українців дещо послабила серія терористичних актів, здійснених ОУН у краї в той час, а особливо вбивство 29 серпня 1931 р. ОУН польського посла Тадеуша Голувка. Ймовірно, рішення про цей атентат приймала КЕ ОУН, причому без погодження з ПУН. Адже у спеціальному комунікаті Є. Коновальця з цього приводу від 3 вересня 1931 р. зазначено: «Я маю підставу допускати, що це вбивство є наскрізь провокативним актом. Хто саме був інспіратором того акту, годі мені щось певного сказати»¹⁰⁰. Виходячи з цього, Є. Коновалець наголошував на потребі у закордонній пропаганді ОУН відмежовуватись від цього вбивства, натякаючи на те, що інспіраторами його могли бути большевики. Італійський представник у Комітеті Трьох М. Пілотті також просив Є. Онацького подавати у Лігу Націй вирізки з різних українських часописів, в яких висловлювалося б однозначне засудження вбивства

⁹⁷ Онацький Є. У вічному місті. Записки українського журналіста. Роки 1931—1932... — С. 153.

⁹⁸ Бачина-Бачинський Є. Євген Коновалець у Женеві. Витяг із щоденника... — С. 717; Українські справи в Женеві // Діло. — 1931. — Ч. 212. — 23 вересня.

⁹⁹ Конгрес національних меншин. Перший день нарад // Діло. — 1931. — Ч. 196. — 3 вересня.

¹⁰⁰ Онацький Є. У вічному місті. Записки українського журналіста. Роки 1931—1932... — С. 193—194.

Т. Голувка¹⁰¹. Незважаючи на спроби ПУН виправити «іміджеві втрати» для своєї організації на міжнародній арені від дій молодих бойовиків, які санкціонувала КЕ ОУН на ЗУЗ, українська національна меншина в Галичині остаточно втратила монополію на статус жертви в очах світової громадськості. Цьому сприяла і потужна польська кампанія у ЗМІ, що полягала у підкресленні зв'язків українських націоналістів і спецслужб іноземних держав. Польські урядові кола, звинувачуючи німецьку сторону у фінансуванні терористичної діяльності українських бойовиків у Галичині, покликалися на опубліковані у польській пресі фотографічні відбитки документів, що нібито засвідчували зв'язки ОУН та окремих діячів УНДО з Міністерством закордонних справ Німеччини і Райхсвером¹⁰². Також польська преса звинувачувала Є. Коновальця у зв'язках з націонал-соціалістами. Цю інформацію передрукували впливові часописи: женевський «Журналь де націон» і паризький «Тен»¹⁰³. Подібні повідомлення польська сторона використовувала не лише з метою дискредитації українського визвольного руху, а й в інформаційній кампанії проти самої Німеччини, яка саме в цей час актуалізувала питання становища німецької національної меншини на території Речі Посполитої. У внутрішній документації Міністерства внутрішніх справ Речі Посполитої того часу неодноразово підкреслено насторожуючу синхронність заяв міністра Ваймарської республіки Готфріда Тревірануса у Лізі Націй щодо становища німців у польській Верхній Сілезії та активізації терористичної діяльності УВО в Галичині з одночасною актуалізацією української проблеми на міжнародному форумі¹⁰⁴.

Суттєве згортання співпраці ОУН та УВО з Абвером, Райхсвером та Міністерством закордонних справ Німеччини на чолі з Юліаном Куртіусом восени 1931 р.¹⁰⁵ з ініціативи перш за все німецької сторони, а також опубліковані у швейцарській пресі офіційні спростування Є. Коновальця та німецької делегації у Женеві щодо

¹⁰¹ Опацький Є. У вічному місті. Записки українського журналіста. Роки 1931–1932... — С. 204.

¹⁰² Archiwum Akt Nowych. — Ambasada RP w Berlinie. — Sygn. 3676. — K. 87.

¹⁰³ Лист Є. Коновальця до Д. Андрієвського від 29 жовтня 1931 р. // Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів... — С. 271.

¹⁰⁴ ДАІФО. — Ф. 68. — Оп. 2. — Спр. 155. — Арк. 75.

¹⁰⁵ Torzecki R. Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy. 1933–1945. — Warszawa: Książka i Wiedza, 1972. — S. 115.

інформації у польських ЗМІ¹⁰⁶ не змогли кардинально згладити негативний ефект від повідомлень про сам факт такої співпраці, що загалом шкодило українській справі на міжнародній арені.

Підготовка до січневої сесії Ліги Націй сприяла посиленню координації зусиль націоналістичних пресових бюро з інформаційними центрами різноманітних організацій українців в еміграції. Головними завданнями вважали: подавати в іноземну пресу статті, надсилати матеріали усім іноземним ЗМІ, досліджувати польську пропаганду і їй протистояти, прочитати ряд публічних лекцій про українську справу, використовувати можливості радіо, добиватися порушення українського питання у парламентах країн Європи, нав'язати контакти з делегатами країн, які братимуть участь у засіданні Ради Ліги Націй¹⁰⁷. В цьому ж контексті варто розглядати ініційовані ПУН телеграми від різних українських організацій на адресу американського президента Герберта Гувера, який 23 жовтня зустрівся у Вашингтоні з прем'єр-міністром Франції П'єром Лавалем. Таку телеграму, зокрема, вислав 17 жовтня Є. Онацький від імені української «Громади» в Італії як її керівник¹⁰⁸.

19 січня 1932 р. Д. Андрієвський передав японському послу у Брюсселі Наотаке Сато меморандум в українській справі. У ньому йшлося про важливість створення української держави на противагу радянській Росії, яка постійно загрожуватиме, на думку автора, впливові Японії на Далекому Сході. Першим етапом створення такої держави могло б бути державне утворення на західноукраїнських землях, яке знаходилося б під протекторатом Ліги Націй, а не Польщі¹⁰⁹.

29 січня 1932 р. відбулось засідання Ради Ліги Націй. Наотаке Сато виступив з доповіддю, в якій хоча й критикував польську владу за методи національної політики і ненадання українцям відшкодування за «пацифікацію», але намагався виправдати ці дії терористичною діяльністю українців у краї, звинувативши їх у намаганні використати Лігу Націй для пропаганди проти Польщі.

¹⁰⁶ Довкола «ревелаций» «Ілюстрованого Курера Подзенного» // Діло. — 1931. — Ч. 206. — 15 вересня.

¹⁰⁷ SUA. — RUEO. — К. 11. — Інв. є. 93. — Л. 98.

¹⁰⁸ Онацький Є. У вічному місті. Записки українського журналіста. Роки 1931—1932... — С. 236.

¹⁰⁹ Там само. — С. 209.

Після нетривалого обговорення доповідь Сато одностайно схвалили. У зв'язку резолюцією Ради Ліги Націй, Є. Онацький наголошував на її компромісному варіанті для усіх сторін. Відсутність різких формулювань він пояснював процедурними особливостями механізму прийняття рішень у Ліги Націй, які мали ухвалюватись одногосно. В такому випадку Польща могла б заблокувати рішення, з яким не погоджувалась¹¹⁰.

Очевидно, Провід ОУН не плекав ілюзій щодо січневого засідання Ліги Націй. Не було віри у задоволення більшості вимог українців, висловлених у численних зверненнях до цієї інституції. Тому майбутню сесію розглядали радше як чергову нагоду актуалізувати українське питання на міжнародній арені. Однак не всі в націоналістичному середовищі були готовими до такого результату більше ніж дванадцятимісячної праці. Не дивно, що велику зневіру викликало рішення Ліги Націй у одного з координаторів міжнародної акції ОУН Д. Андрієвського. Не приховуючи своїх емоцій, в листі до Є. Коновальця від 4 лютого 1932 р. він писав: «Вас не здивує, коли я скажу, що рішення Союзу Народів мене приголомшило. Думаю, що гіршої постанови Рада винести не могла. Зрештою, самі обставини були проти нас, а тут ще Сато з його політикою. Правда, що розголос, який ми зробили зі справою зажалень зостанеться нашим активом, але остаточний вислід цілої кампанії скандальний»¹¹¹. Автор листа вважав, що ОУН повинна зробити належні висновки з цього та переглянути свої позиції і методи діяльності. Також наголошував, що негативне рішення Ліги Націй серйозно зашкодить авторитетові ОУН, яка розділяє провину за нього з іншими політичними силами. Більш оптимістично результати січневого засідання Ради Ліги Націй оцінював Є. Коновалець, розглядаючи їх перш за все як моральну перемогу українців, які змусили Європу не просто згадати про невирішену українську національну проблему, а й спровокували серйозну політичну дискусію щодо цього на найвищих трибунах міжнародних організацій¹¹².

¹¹⁰ Онацький Є. *На міжнародні теми // Розбудова нації. — 1932. — Ч. 1—2. — Січень—лютий. — С. 40.*

¹¹¹ Лист Д. Андрієвського до Є. Коновальця від 4 лютого 1932 р. // *Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів... — С. 291.*

¹¹² Лист Є. Коновальця до Д. Андрієвського від 8 лютого 1932 р. // *Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів... — С. 293.*

Таким чином, попри нелегальний статус ОУН, об'єктивно слабку її інституціоналізацію за кордоном на початку 1930-х рр. і обмеженість ресурсів, які з цього випливали, українські націоналісти зуміли організувати в Європі потужну пропагандистську кампанію і привернути увагу міжнародної громадськості не лише до становища української національної меншини у складі Речі Посполитої, а й до української проблеми загалом, яка залишалась однією з ключових національних проблем у міжвоєнній Європі.

Доволі стримана реакція Ліги Націй на жорстку репресивно-каральну акцію польської влади щодо українців під час «пацифікації» була одним із чинників, який утвердив українських націоналістів у думці про неефективність та нежиттєздатність цілої Версальсько-Вашингтонської системи та її механізмів врегулювання національних проблем. Дедалі очевиднішою ставала орієнтація ОУН на ті країни, які вимагали її перегляду.